

Національний університет водного господарства та
природокористування

На правах рукопису

КОЧУБЕЙ Алла Володимирівна

УДК (378.007.2) :

39

**ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ІНЖЕНЕРІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

(Вступ)

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,

доцент

Джеджула О.М.

Рівне - 2010

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні засади гуманітаризації технічної освіти засобами народознавства	
1.1. Постановка завдань дослідження.....	16
1.2. Проблема гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів технічних ВНЗ у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці.....	21
1.3. Характеристика особливостей підготовки майбутніх інженерів в умовах гуманітаризації.....	39
1.4. Народознавство – інтегрований засіб гуманітаризації підготовки у ВНЗ технічного профілю.....	51
1.5. Аналіз досліджень процесу гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства в сучасній практиці технічних ВНЗ.....	74
Висновки до розділу.....	94

Розділ 2. Методика гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобам народознавства

2.1. Зміст, форми й методи гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства.....95

2.2. Модель гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ із застосуванням засобів народознавства.....116

2.3. Критерії та рівні сформованості гуманітарних знань майбутніх інженерів у ВНЗ технічного профілю засобами народознавства.....155

Висновки до розділу 2.....161

Розділ 3. Експериментальна перевірка педагогічних умов фективного застосування засобів народознавства для підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ в умовах гуманітаризації

3.1. Мета, завдання та планування експериментальної роботи. 162

3.2. Дослідження впливу методів і форм гуманітаризації засобами народознавства на якість підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ.....169

3.3. Порівняльний аналіз впливу засобів народознавства на підготовку майбутніх інженерів у ВНЗ в умовах гуманітаризації.....180

Висновки	до	3
розділу.....		191
Загальні		
висновки.....		192
Список	використаної	
літератури.....		195
Додатки.....		
.....		212

ВСТУП

Динаміка науково-технічних змін у суспільстві, усвідомлення того, що освіта – основа економічної й суспільної заможності, висувають підвищені вимоги до підготовки фахівців у галузі інженерної освіти. В Україні є суперечність між якістю системи технічної освіти й вимогами, що постають перед фахівцями. Майбутній фахівець повинен мати якості, які відображають фахову компетентність (сукупність знань, умінь, навичок і

здатність їх використовувати в певній галузі фахової діяльності, уміння навчатись протягом усього життя, здатність орієнтуватись у життєвих ситуаціях; працювати над своїм розвитком), ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість. Майбутній інженер повинен бути носієм загальнолюдських і культурних цінностей, прагнути до самовдосконалення.

Класичні зразки науки свідчать, що заспеціалізоване знання не дає вагомих результатів, а за умов сучасного використання телекомунікацій це може призвести людство до духовної кризи. Лише високі чесноти, моральні, духовні, гуманістичні засади технічних наук гарантують розвиток людського суспільства.

Результати досліджень провідних учених демонструють, що гуманітарні науки в підготовці фахівців-інженерів мають вагоме значення, бо покликані розвивати такі якості, як порядність, уміння співпереживати, почуття прекрасного, творче ставлення до освоєння технологій; знайомлять із загальнолюдськими цінностями, дають можливість повною мірою сприймати навколишній світ. У теперішніх умовах останнє завдання стає найважливішим, адже майбутні інженери працюватимуть у «гуманітарному середовищі», де визначальним є людський фактор, де моральні та духовні якості є первинними щодо процесів, характерних бізнес-середовищу. Процес гуманітаризації економічно обумовлений, адже «людина – центральна ланка будь-якого виробництва».

Гуманітаризація підготовки у ВНЗ допомагає збагатити, вдосконалити інтелектуальний і духовний розвиток майбутніх інженерів, адже лише через особистісну зрілість можна досягти професіоналізму. У зв'язку з цим значна увага при підготовці майбутніх фахівців належить гуманітарним предметам, зокрема народознавству. Використання народознавства, синергетичних основ мислення, котре присутнє в народній творчості, сприятиме створенню найсприятливіших умов для формування інтелектуальної, духовно багатой особистості майбутнього фахівця. Однак під час навчального процесу виникають педагогічні й психологічні

труднощі, зумовлені проблемними ситуаціями та незначною кількістю викладачів, підготовлених до викладання дисциплін гуманітарного циклу та народознавства зокрема. Протягом тривалого часу зміст курсу «Народознавство» у ВНЗ ототожнювали з процесом надання інформації про українські народні обряди, звичаї, побут тощо. Такий підхід призвів до формування в суспільстві уявлення, що ця дисципліна - суто інформаційна. Проте кожна людина зазнає того чи іншого впливу народної педагогіки. Народні казки, міфи, прислів'я тощо містять описи педагогічних і психічних явищ, характерів, ситуацій і ін. Народна педагогіка, що складалась упродовж тисячоліть, в умовах сучасного високотехнічного виробництва, складних технологій, нових видів фахової діяльності має обмежену сферу використання – міжлюдські стосунки, які вона вдало регулює. Але народна педагогіка має значний потенціал і для регулювання фахових відносин.

Крім того, швидкий розвиток науково-технічного прогресу привів до зменшення фізичної праці та до попиту на інтелектуальну. Виконати механічну роботу допомагають технічні засоби, але злагоджено працювати в команді, вирішувати технічні проблеми, планувати спроможний реальний, а не віртуальний фахівець. Лише людина прогнозує, корегує дії, спілкуючись з колегами, вдосконалюється професійно та духовно. Звідси виникає проблема, вирішенню якої присвячено роботу: поєднання технічних і гуманітарних знань, відродження загальної технічної культури, яка б базувалась на знанні та примноженні народних традицій; залученні народної мудрості до галузей знань; аналізу важливості внутрішньої гуманітаризації через насичення викладання спеціальних дисциплін народознавчим змістом, який, маючи загальнолюдське значення, притаманний високим зразкам професійної майстерності в сфері інженерних наук. Доцільно, на нашу думку, здійснювати таке насичення підготовки фахівців технічного профілю засобами народознавства. Як засіб гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів пропонуємо інтегровану, багату за змістом і методичними можливостями різнобічного впливу на

когнітивну, емоційно-оцінну та поведінкову сфери студента навчальну дисципліну «Народознавство».

У сучасному суспільстві відбуваються зміни у всіх сферах життя, а тому ринок праці потребує фахівців, спроможних діяти гнучко, швидко реагувати на зміни; мислити глибоко, всебічно, проявляти самостійність у рішеннях. З огляду на це, постає завдання переорієнтації методики викладання спеціальних дисциплін у технічних ВНЗ на ґрунтовне «олюднення» всіх спеціальних знань, якісно вдосконалюючи, додаючи до програмового матеріалу й народознавчий аспект.

Важливість згаданих проблем зумовлюють потребу в ХХІ ст. наукових пошуків педагогів, психологів, науковців, загалом людей, не байдужих до розвитку суспільства в напрямку гуманітаризації вищої технічної освіти.

Перші кроки до гуманітаризації вищої школи було здійснено в 20-і роки ХХ століття українським математиком Т. Грузинцевим. Свій досвід він узагальнив у роботах «Елементи теорії множин» і «Нариси з теорії науки». Його ідеї щодо інтеграції точних і гуманітарних знань випереджали час і до них повернулися лише в 90-х роках ХХ століття. Гуманітарна підготовка студентів у технічних університетах є предметом наукових розробок останніх десятиліть, її досліджували Р. Беланова, Г. Воронка, І. Кузнецова, С. Романова та ін.

Окремі дисертаційні роботи присвячено гуманітаризації навчання учнів ЗОШ. Л. Клименко досліджував проблему гуманітаризації навчання фізики в загальноосвітній школі при вивченні оптичних явищ; І. Гашенко - педагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Проблеми гуманітаризації на рівні ВНЗ досліджували А. Ярошенко (формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук (соціально-філософський аспект), О. Вознюк (формування системи гуманітарних інтегрованих знань студентів технічних

університетів). С. Романова (гуманітаризація професійної освіти у ВНЗ технічного профілю США»).

Гуманітаризації навчально-виховного процесу засобами народознавства присвячені дисертаційні роботи Г. Шах «Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи засобами народознавства» (1999), М. Генік «Формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами українського народознавства» (2008), О. Столяренко «Виховання гуманності підлітків у позакласній роботі з народознавства» (1996), О. Макаренко «Моделювання навчально-виховного процесу з народознавства у закладах освіти України» (1997). Однак вони стосуються ЗОШ. Ця проблема була предметом наукового інтересу С. Гончаренка, В. Дем'янюк, Н. Заячківської, В. Зелюк, Л. Климента, В. Коротеєва, Е. Левітана, Ю. Мальованого, В. Сидоренка, М. Стельмаховича, В. Шарка, Є. Франків. Навчальний потенціал народознавства не вичерпаний: відбувається пошук не лише виховних, а й навчальних технологій із використанням народознавства, які б сприяли зацікавленості майбутніх інженерів духовно-матеріальною спадщиною українського народу, які б могли трансформувати ці знання у свій внутрішній світ.

На дидактичному рівні проблему гуманітаризації під час навчання досліджували представники вітчизняної та зарубіжної педагогіки (В. Астахова, Г. Бевз, О. Бондаревська, Г. Воронка, М. Каган, І. Козловська, Б. Лихачов, А. Степанюк, А. Фурман ін.). Б. Лихачов пропонував установа гармонійної рівноваги в навчанні природничо-математичних і гуманітарних дисциплін для розвитку фахівця як духовно-моральної особистості.

В. Астахова наголошувала, що «справжній сенс гуманітаризації освіти полягає не в тому, щоб збільшити кількість годин на одні дисципліни за рахунок інших». Вона вважає, що гуманітаризація освіти – це найефективніший засіб боротьби з бездуховністю й що потрібно послідовно втілювати в життя Концепцію реформування гуманітарної освіти в Україні,

яка передбачає кардинальне оновлення підходу до викладання гуманітарних дисциплін у ВНЗ.

Дослідженню гуманізації й гуманітаризації вищої технічної освіти присвячено дисертаційне дослідження І. Кузнецової (1993). До проблем гуманітаризації професійної освіти у ВНЗ технічного профілю США звертається у своїх дослідженнях С. Романова (1996). Р. Бєланова проаналізувала проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти в класичних університетах України та США (2001). Продовжує дослідження й пропонує формувати систему гуманітарних інтегрованих знань студентів технічних університетів О. Вознюк (2001).

Узагальнюючи погляди дослідників на процес гуманітаризації навчання, зазначимо, що практично всі вони втілені в концепції, яку розробили для загальноосвітніх закладів С. Гончаренко і Ю. Мальований: утвердження духовних цінностей як першооснови освіти й відмова від технократичних підходів; олюднення знань із усіх без винятку предметів як гуманітарних, так і природничо-математичних; формування сприйняття картини світу як цілісної та гармонійної з повноцінним відображенням культури та світу людини; відкритість національної школи для інших культур; органічне взаємопроникнення навчання й виховання; забезпечення комфортного існування людини в біосфері.

Педагогічна наука все більше звертає увагу на проблему гуманітаризації технічної освіти, але можливості гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ досліджено недостатньо. У сучасних технічних ВНЗ надають перевагу вивченню лише технічних дисциплін, а гуманітарному блоку не відведено належного місця або й зовсім ігноруються його можливості. Тому вважаємо, що доповнюючи зміст спеціальних дисциплін, наприклад, засобами народознавства, ми цей процес гармонізуємо, адже підготовка майбутніх інженерів має передбачати крім інтелектуального розвитку, ще й духовне збагачення.

Гуманітаризація підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у ВНЗ засобами народознавства практично залишилися поза увагою дослідників, хоча це актуальна проблема, тому що інженера здавна вважали людиною, яка має не лише фахові знання, але й що він духовно-моральна людина, яка уособлює вищу освіту й культуру нації. Саме на заняттях гуманітарного циклу відбувається збагачення, вдосконалення особистості інженера.

Аналіз наукової літератури, результатів дисертаційних досліджень, комплектів засобів наочності, вивчення досвіду роботи викладачів технічних ВНЗ дозволили нам зробити висновок про наявність суперечностей:

- між потребами суспільства щодо підвищення рівня інтелектуального та духовного розвитку особистості майбутніх фахівців та реальним станом їх підготовки у ВНЗ;
- між значущістю гуманітаризації засобами народознавства і необхідністю її під час фахової підготовки майбутніх інженерів та недостатньою розробленістю відповідного методичного забезпечення;
- між зростаючими можливостями засобів народознавства під час вивчення технічних дисциплін і відсутністю ефективних методик їхнього використання у процесі навчання.

Зазначене вище зумовило зробити вибір теми нашого дослідження ***«Гуманітаризація підготовки майбутніх інженерів у вищому навчальному закладі засобами народознавства».***

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведене в межах реалізації положень Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції професійно-технічної (професійної) освіти, Державної національної програми «Освіта». Дисертаційне дослідження виконане в Національному університеті водного господарства та природокористування (НУВГП), воно є складовою науково-дослідної теми кафедри українознавства, педагогіки і психології «Сучасні інноваційні

педагогічні технології формування фахівця нового покоління» (протокол № 08 від 06.02 2008).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 06 від 27.01 2006 року), узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 04 від 25.04 2006 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов процесу гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобами народознавства.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі **завдання:**

1. *Проаналізувати* стан дослідженості проблеми гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у вітчизняній та зарубіжній психологічній і педагогічній літературі, уточнити сутність поняття «гуманітаризація технічної освіти».

2. *Визначити і теоретично обґрунтувати* педагогічні умови формування інтелектуально розвиненої, духовно багатой особистості майбутнього фахівця засобами народознавства; уточнити сутність поняття «засоби народознавства».

3. *Опрацювати* критерії і рівні сформованості гуманітарних знань У ВНЗ засобами народознавства.

4. *Розробити та теоретично обґрунтувати* модель гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобами народознавства. *Створити* навчально-методичне забезпечення для процесу підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства.

5. *Експериментально перевірити* ефективність впровадження педагогічних умов гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства у ВНЗ технічного профілю.

Об'єкт дослідження - підготовка майбутніх інженерів у технічних ВНЗ в умовах гуманітаризації навчального процесу.

Предмет дослідження – педагогічні умови гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобами народознавства.

Гіпотеза дослідження: ефективність гуманітаризації фахової підготовки майбутніх інженерів у технічних ВНЗ засобами народознавства суттєво підвищиться за таких педагогічних умов:

- *забезпечення* інноваційної спрямованості під час підготовки майбутніх інженерів;

- *включення* студентів у спільну продуктивну діяльність з використання народознавчих знань, орієнтованих на підвищення ефективності інтелектуального і духовно-морального розвитку;

- *сформованість* готовності викладачів ВНЗ технічного спрямування до використання засобів народознавства у процесі підготовки майбутніх інженерів.

Методів дослідження:

- *теоретичні:* аналіз і синтез – для вивчення навчально-нормативної документації, психологічної, педагогічної, методичної та спеціальної літератури, навчальних програм і планів, дисертацій і авторефератів, матеріалів конференцій і періодичних фахових видань з метою визначення стану розробленості та перспектив досліджуваної проблеми; зіставлення – для порівняння різних поглядів учених на досліджувану проблему, визначення напрямів дослідження та понятійного апарату; порівняння, узагальнення досвіду організації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ України; історико-генетичний метод;

- *емпіричні:* усне та письмове опитування, анкетування студентів і викладачів; інтерв'ю, бесіда; спостереження за динамікою процесу гуманітаризації засобами народознавства під час підготовки майбутніх інженерів; тестування; педагогічний експеримент, який дав можливість одержати достовірні дані про якісні зміни в інтелектуальному та духовному розвитку студентів; моделювання процесу гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства; педагогічний експеримент -

діагностувальний, формувальний з метою апробації ефективності обґрунтованих педагогічних умов;

- *статистичні*: методи математичної статистики з метою обробки результатів роботи для кількісного та якісного аналізу ефективності розробленої методики.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проводили на базі Національного університету водного господарства та природокористування (НУВГП) міста Рівного, ВНЗ «Надслучанський інститут» міста Березне, Інституту управління природними ресурсами (ІУПР) міста Коломиї, Луцького національного технічного університету (ЛНТУ).

Усього дослідженням було охоплено 898 осіб: 843 студенти, 44 викладачі, 10 експертів. Дослідження проводили поетапно протягом 2004-2009 н.р.

На першому етапі (2004-2006 рр.) вивчено педагогічний досвід та стан гуманітарної підготовки студентів у технічних ВНЗ; з проблеми гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства проаналізовано психолого-педагогічну та методичну літературу; обґрунтовано об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання та головні ідеї дослідження. Визначено експериментальну базу, обґрунтовано склад учасників експерименту, методику констатувального експерименту; було визначено педагогічні умови забезпечення гуманітаризації процесу підготовки засобами народознавства; з'ясовано роль гуманітаризації у формуванні особистості майбутнього інженера; проведено діагностувальний експеримент.

На другому етапі (2007-2008 рр.) продовжено теоретичні пошуки шляхів розв'язання обраної проблеми дослідження; розроблено пробну систему засобів народознавства, спрямованих на активізацію гуманітаризації навчального процесу, та визначено основні види допоміжних засобів навчальних впливів на гуманітаризацію майбутнього інженера в процесі підготовки. На основі проведеного аналізу якості

інтелектуальної, духовно-моральної та етнологічної підготовки визначено критерії та рівні етапів гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів ВНЗ технічного профілю. Обґрунтовано та створено модель гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства для проведення експериментальної роботи, здійснено планування та проведено формувальний експеримент.

На третьому етапі (2008-2009рр.) Проведено констатувальний експеримент. Систематизовано й узагальнено результати дослідження. Проведено кількісну та якісну обробку отриманих результатів. Здійснено теоретичні узагальнення за результатами проведеного дослідження, визначено перспективи подальшого дослідження; проведено заходи для впровадження одержаних результатів в навчальний процес технічних ВНЗ України. Сформульовано загальні висновки роботи та здійснено її мовно-літературне оформлення.

Наукова новизна одержаних результатів:

- *вперше* розроблено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобами народознавства в умовах гуманітаризації технічної освіти; розроблено модель та методіку гуманітаризації процесу підготовки майбутніх інженерів засобами народознавства;
- *уточнено* підходи до методики вибору та поєднання засобів навчання і виховання на основі особистісного, гуманістичного, синергетичного, аксіологічного, компетентнісного підходів; критерії, показники та рівні сформованості гуманітарних знань у ВНЗ засобами народознавства; систему підготовки майбутніх інженерів в умовах гуманітаризації засобами народознавства; сутність понять: «гуманітаризація технічної освіти», «засоби народознавства»;
- *удосконалено* процес гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобами народознавства;

- *набули подальшого розвитку* теоретичні положення педагогічної науки щодо гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у вищому навчальному закладі засобами народознавства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в навчально-виховний процес ВНЗ методики гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів у ВНЗ засобами народознавства; типової навчальної програми з дисципліни «Народознавство», довідника з курсу «Народознавство» для студентів інженерних напрямів, навчально-методичного посібника «Народознавство» для студентів інженерних напрямів, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з використанням засобів народознавства для викладачів і студентів ВНЗ технічного спрямування.

Матеріали дисертації містять методичні рекомендації для вдосконалення навчальних програм, підручників і посібників із гуманітарних та технічних дисциплін. Створено дидактичні матеріали, які можуть бути використані студентами для написання рефератів, презентацій, есе; курсових і дипломних робіт. Результати проведеного дослідження можуть бути використані викладачами ВНЗ у процесі складання навчальних планів, програм, навчально-методичних посібників для підготовки майбутніх інженерів і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Основні положення і результати дослідження ***впроваджено*** у навчальний процес НУВГП м. Рівне (довідка про впровадження № 20 від 05.05.2009), Інституту управління природними ресурсами м. Коломиї (довідка про впровадження № 152-09 від 26.05.2009), ВНЗ «Надслучанський інститут» м. Березне (довідка про впровадження № 14 від 06.06.2009), Луцького національного технічного університету (довідка про впровадження № 18-а від 30.06.2009).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методичним обґрунтуванням його вихідних позицій; аналізом психолого-педагогічних

закономірностей управління гуманітарною діяльністю; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження; відповідністю їх рівню сучасного розвитку психолого-педагогічної науки; науково-експериментальною роботою; кількісним і якісним аналізом набутих студентами гуманітарних знань і практичних умінь та навичок під час навчання, організацією педагогічного експерименту відповідно до цілей процесу підготовки й завдань дослідження.

Особистий внесок здобувача - теоретична розробка, обґрунтування й експериментальна перевірка основних ідей та положень досліджуваної проблеми, що здійснено автором особисто.

Серед опублікованих 9 праць дисертантом написані одноосібно 8. Персональний внесок здобувача у праці, опублікованій у співавторстві із З. Шевців, полягає в тому, що у статті «Педагогічні умови застосування методу проектів з метою гуманізації підготовки майбутніх інженерів» здобувач проаналізувала педагогічні умови застосування методу проектів для гуманітаризації та гуманізації підготовки майбутніх інженерів. Наукові ідеї та задуми, що належать співавтору публікації, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дисертаційної роботи та результати дослідження апробовані на 4 міжнародних та 6 всеукраїнських наукових конференціях:

- *міжнародних*: «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (м. Київ, 2005); «Дидактичні технології у вищих педагогічних закладах» (м. Рівне, 2006); «Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика - 2006» (м. Дніпропетровськ, 2006); «Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір» (м. Рівне, 2009);

- *всеукраїнських*: «Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації» (м. Рівне, 2006);

«Гуманітарна освіта та виховання у вищих технічних навчальних закладах» (м. Дніпродзержинськ, 2006); «Кредитно-модульна система підготовки фахівців для ринкової економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Рівне, 2007); «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина» (м. Слов'янськ, 2007); «Проблеми педагогіки вищої школи» (м. Рівне, 2007), «Гуманітарна освіта та виховання у вищому технічному навчальному закладі» (м. Кривий Ріг, 2008)

Також апробація здійснювалася на курсах підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників і під час практичних семінарів і майстер-класів школи педагогічної майстерності; у процесі проведення лекційних, практичних, семінарських занять, керівництва науковою роботою студентів.

Публікації. Основні положення та результати наукового дослідження висвітлено в 9 публікаціях, з яких статей у фахових наукових журналах та збірниках наукових праць, затверджених ВАК України, - 5 (4 одноосібних); 2 статті у збірниках матеріалів наукових конференцій; 1 навчально-методичний посібник; 1 монографія.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків (16 на 98 сторінках), списку використаних джерел (206 найменувань на 18 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 309 сторінок друкованого тексту, з них 194 - основний текст. У тексті міститься 11 таблиць і 7 рисунків.